

Левенець О.М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ УМОВИ, ПОБУТ І ДОЗВІЛЛЯ СІЛЬСЬКИХ УЧИТЕЛІВ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СЕРЕДИНІ 60-х рр. ХХ ст.

У статті здійснено спробу відобразити житлово-комунальні та соціальні умови вчителів сільської місцевості Волинської області в середині 60-х рр. ХХ ст. Охарактеризовано ситуацію щодо забезпечення житлом і комунальними послугами, надання соціальних пільг сільським педагогам. Автор, спираючись на архівні джерела, регіональну (волинську), республіканську та всесоюзну періодику, свідчення тогочасних учителів, намагається об'єктивно висвітлити побут і дозвілля сільських учителів у той час.

***Ключові слова:** сільський учитель, школа, село, помешкання, побут, дозвілля, відпочинок, Волинська область.*

Постановка проблеми. Освіта завжди була важливою сферою суспільно-гуманітарної діяльності. Для належного функціонування освітня галузь потребує чималих капіталовкладень і розв'язання важливих і складних проблем щодо матеріально-технічного забезпечення освіти та її працівників. Не виключенням є й радянський етап вітчизняної історії, який характеризується постійним контролем влади над освітою, її забезпеченням і функціонуванням. Середина 60-х рр. ХХ ст. – це час, коли в СРСР відбулася зміна партійно-державного керівництва, що певною мірою відобразилося на розвитку тогочасної освіти. Радянським керівництвом були допущені певні помилки й прорахунки, проте було й чимало різних нововведень, які покращили функціонування тогочасної сільської освіти, зробили її доступною та відкритою для широкого загалу. Слід детально вивчати й аналізувати цю складну проблему, переймати та впроваджувати позитивний досвід щодо забезпечення сучасної сільської освіти педагогічно-кадровим потенціалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спеціальних науково-історичних досліджень цієї теми не проводилося, хоча певні аспекти цієї проблематики частково відображені в науково-історичних публікаціях деяких сучасних волинських істориків, зокрема Г. Романчук, М. Ветрової [2] та Г. Артесюк [1].

Постановка завдання. Основне завдання цієї публікації полягає в тому, щоб відобразити побут і дозвілля сільських учителів Волинської області

в середині 60-х рр. ХХ ст., продемонструвати декілька найбільш гострих проблем тогочасної сільської освіти (житлове та матеріально-технічне забезпечення педагогічних працівників).

Виклад основного матеріалу дослідження. Станом на 1964–1965 навчальний рік у Волинській області працювало 10 915 учителів, із них 7778 учителів працювали в загальноосвітніх навчальних закладах сільської місцевості [5, арк. 80]. Із метою контролю та моніторингу працівниками Волинського обласного відділу народної освіти неодноразово проводилися перевірки в селах області житлово-побутових умов учителів та їх матеріального забезпечення [5, арк. 80]. У серпні 1964 р. під час перевірки готовності шкіл Волинської області до 1964–1965 навчального року особлива увага приділялася створенню вчителям відповідних житлово-побутових умов. Згідно з результатами цієї перевірки, у більшості сільських шкіл учителям були створені відповідні умови для праці [5, арк. 80]. Проте все ще залишалася не вирішеною головна проблема – забезпечення житлом сільських учителів. Особливо гостро ця проблема була відчутна в Камінь-Каширському, Ратнівському, Любомльському та Ківерцівському р-нах, де приблизно 60% учителів проживали в приміщеннях, які змушені були орендувати [3, арк. 24]. Невирішеність цієї складної проблеми тягла за собою низку інших проблем. Зокрема, незадовільне забезпечення житлом учителів було однією з основних причини плінності педагогічних кадрів. Так, у 1964–1965 навчаль-

ному році вчителями Камінь-Каширського р-ну було подано 136 заяв про відкріплення з району та переведення, а Ківерцівський районний відділ народної освіти отримав 84 таких заяви [3, арк. 24]. Для того, щоб педагоги залишалися працювати в сільській місцевості, необхідно було вирішити житлову проблему та забезпечити молодих учителів житлом. На той час у селах області будинків (хат) не вистачало, і їх потрібно було швидко будувати. На місцях (у селах і районах), намагалися різними способами ліквідувати цю проблему: житла для вчителів будувалися за кошти колгоспів, радгоспів, за державні кошти (обласного відділу народної освіти), за кошти вчительських сімей (індивідуальне, самостійне будівництво), за кошти сільських рад депутатів трудящих та інших організацій і установ.

1 вересня 1964 р. в школах області приступили до роботи на посадах учителів різних спеціальностей 177 випускників вищих навчальних закладів, 238 випускників педагогічних училищ і 65 студентів-практикантів. Усі вони були розподілені по районах і направлені працювати у відповідні навчально-виховні заклади. Молодих спеціалістів намагалися за можливості забезпечити житлом на місцях, але його вистачало не всім [5, арк. 80]. У період підготовки до 1964–1965 навчального року по області для вчителів колгоспами було побудовано 2 будинки, за рахунок інших джерел – 19, надано 85 будинків місцевими сільськими радами, індивідуально (самостійно вчительськими сім'ями) побудовано 149 будинків (усього 253 будинки) [6, арк. 81].

У 1965 р. в с. Маяки Луцького р-ну в експлуатацію був зданий 16-кімнатний будинок для вчителів місцевої школи-інтернату. Такі будинки були типовими для сільської місцевості 60-х рр. ХХ ст. і більше нагадували гуртожиток, в якому зазвичай проживали ті працівники, які отримали направлення на роботу в те чи інше село. Звичайно проживали в таких будинках учителі, агрономи, зоотехніки, фельдшери і т. д. Наступного 1966 р. було закінчене будівництво 8-кімнатного будинку для вчителів Полицької середньої школи тодішнього Камінь-Каширського р-ну та Чорницької восьмирічної школи Маневицького р-ну [7, арк. 82].

Досить складна ситуація з проживанням педагогічних кадрів була в Любомльському р-ні. Унаслідок цього вчителі в селах цього району не затримувалися надовго, а молоді спеціалісти, які отримували направлення в школи цього району, не дуже хотіли приїздити сюди на роботу. Тому в районі спостерігався високий рівень плинності

педагогічних кадрів. Для того, щоб виправити цю ситуацію й щоб учителі залишалися працювати в місцевих школах, у середині 60-х рр. ХХ ст. тут активно проводилося будівництво будинків для вчителів. Так, станом на 1965 р. тривало будівництво Ровенської восьмирічної школи й невеликого будинку для вчителів цієї ж школи. За рахунок бюджету Любомльського районного виконавчого комітету споруджувалися житлові будинки для вчителів у с. Запілля й у с. Бережці. За можливості задля розв'язання житлової проблеми вчителів до справи долучалися колгоспи цього району. Здебільшого вони частково постачали деякі (дефіцитні на той час) будівельні матеріали, забезпечували транспорт, доставку будівельних матеріалів, надавали робітників (колгоспників) на час будівництва [7, арк. 82]. Відомо, що станом на початок 1964–1965 навчального року в Любомльському р-ні проводилось індивідуальне будівництво: 85 учительських сімей побудували власні хати й 25 будували [9, арк. 84].

У Володимир-Волинському р-ні також була складна ситуація із забезпеченням учителів житлом. Тут станом на початок 1964–1965 навчального року в сільській місцевості працювали 628 учителів, із них 165 винаймали житло. Для того, щоб вирішити цю проблему, сесія Володимир-Волинської районної ради депутатів трудящих у вересні 1965 р. ухвалила рішення, згідно з яким колгоспам району було дозволено продавати вчителям будинки в кредит. Унаслідок цього рішення колгосп «Комсомолец» побудував і продав учителям Березовичівської восьмирічної школи будинок на дві сім'ї. Такий же будинок для вчителів Зимнівської восьмирічної школи спорудив і продав колгосп імені М. Ватутіна [7, арк. 82]. За кошти Володимир-Волинського районного виконавчого комітету в 1965 р. будувався житловий будинок для вчителів у с. Красностав [7, арк. 82].

23 вересня 1964 р. під час сесії Рожищенського районного виконавчого комітету на порядку денному стояло питання про забезпечення житлом учителів сіл району. На сесії було ухвалене рішення № 384, яке частково сприяло поліпшенню житлово-побутових умов учителів району. Згідно із цим рішенням у Рожищенському р-ні (як і у Володимир-Волинському) колгоспам дозволялося продавати житло вчителям у кредит. Учителі охоче користувалися такою можливістю, тому лише за 1965 р. було видано кредит на житло в сумі 8 тис. крб. Окрім цього, під кінець 1964 р. у районі 8 учительських сімей закінчували будівництво власного житла, а в 19 вчительських

сім'ях району тривало самостійне будівництво власного житла. У с. Топільно цього ж району колгосп будував 8-кімнатний будинок для інтелігенції села, в якому декілька кімнат було виділено для місцевих педагогів [8, арк. 83].

Певні заходи щодо покращення житлово-комунальної ситуації педагогічних працівників уживались і в Ківерцівському р-ні, де близько 60% учителів орендували житло [3, арк. 24]. Упродовж 1962–1964 рр. місцевими сільськими радами депутатів трудящих було виділено загалом по району 40 кімнат у сільських комунальних будинках. У 1964 р. 11 сімей сільських учителів розпочали будівництво власних будинків, а п'ятдесятьом сім'ям учителів для закінчення будівництва власних хат було виділено необхідні будівельні матеріали (цегла, дошки, шифер, вапно, пісок тощо) [8, арк. 83]. У с. Тростянець цього ж району йшло будівництво двоповерхової школи, а неподалік – будинку для вчителів. Фінансування здійснювалося спільно за кошти обласного відділу народної освіти й місцевого колгоспу «Радянська Україна». Будівельні роботи були закінчені в 1965 р., і школа та вчительський будинок були введені в експлуатацію [14, арк. 82].

Не краща ситуація з вчительським помешканням була й в інших районах області. Зокрема, в Локачинському р-ні з 820 вчителів району 450 проживали в орендованому помешканні [10, арк. 85]. Велика потреба в житлі для вчителів була в Любешівському й Ковельському р-нах. У цих районах хоч і повільно, але тривало будівництво в багатьох селах. Так, у 1967 р. були побудовані 8-кімнатні будинки для вчителів у с. Велика Глуша Любешівського р-ну та в с. Тойкут Ковельського р-ну [15, арк. 121]. У Маневіцькому р-ні впродовж 1964–1965 навчального року з 782 учителів району 490 все ще проживали в орендованих приміщеннях, зокрема 363 мешкало разом із власниками будинків [10, арк. 85]. У Камінь-Каширському р-ні забезпечення вчителів житлом було у вкрай незадовільному стані. Цей район був одним із перших в області за складністю житлово-комунальної ситуації вчителів. Проте шляхом індивідуального будівництва тільки за 1964–1965 навчальний рік 32 сім'ї вчителів побудували собі власні будинки [9, арк. 84].

Якщо вчительська сім'я самостійно будувала власне житло, вона могла претендувати на допомогу з боку держави. Зазвичай така допомога полягала в частковому забезпеченні будівельними матеріалами, які не так легко можна було придбати на той час, або в отриманні кредиту. Так,

у 1965 р. по області надано кредит у загальній сумі на 55 тис. крб. для індивідуального (власного) будівництва житла вчительських сімей. Станом на 1 липня 1965 р. із загальної суми кредиту по області вже було використано 32 тис. крб. [9, арк. 84].

Незважаючи на допомогу сільським учителям з боку держави, місцевих колгоспів, радгоспів, житлова проблема у Волинській області в середині 60-х рр. ХХ ст. не була вирішена. Житла все ще не вистачало, особливо гостро це відчувалося у північних районах області.

Дуже повільними темпами здійснювалося будівництво житла для вчителів сільської місцевості за рахунок місцевих колгоспів. У Турійському та Камінь-Каширському р-нах таке будівництво ледве продовжувалося, та й то з тривалими перервами, перебоями в постачанні будівельних матеріалів і з незадовільним фінансуванням.

Також одна з причин незабезпечення вчителів житлом полягала в непрозорій тогочасній сільській бюрократії. Відомі випадки, коли за наполяганням голів колгоспів, голів сільських рад депутатів трудящих помешкання, яке спочатку призначалося для вчителів, заселяли працівники того чи іншого колгоспу, радгоспу чи підприємства, яке розташовувалося в цьому населеному пункті. Наприклад, у с. Великий Обзир Камінь-Каширського р-ну шкільне приміщення зайняв голова місцевого колгоспу, тоді як четверо вчителів змушені були винаймати житло. Схожий випадок трапився в Ратнівському р-ні. У квітні 1965 р. у вчительський будинок Ратнівської школи-інтернату керівництвом комунгоспу було поселено начальника місцевого відділення банку, тоді як 6 вчительських сімей проживали в орендованих оселях. Такі випадки мали місце майже в кожному районі області [10, арк. 85].

Питання підготовки до 1965–1966 навчального року, а разом із тим і створення вчителям належних житлово-побутових умов неодноразово піднімалося в районах й обговорювалося на нарадах завідуючих районними відділами народної освіти. Упродовж травня 1965 р. це питання обговорювалося на сесіях районних рад депутатів трудящих Ратнівського, Рожищенського, Ковельського, Луцького та Горохівського р-нів. Питання підготовки до нового навчального року й створення вчителям відповідних умов праці в Ратнівському р-ні додатково обговорювалося на нараді обласного відділу народної освіти 17 червня 1965 р. [11, арк. 86].

25 червня 1965 р. на засіданні обласного виконавчого комітету розглядалося питання про виконання рішення обласного виконавчого комітету № 411 від 13 липня 1964 р. «Про поліпшення житлово-побутових умов учителів сільської місцевості області». Окрім цього, за розпорядженнями Волинського ОК компартії УРСР і Волинського обласного відділу народної освіти, у червні–липні 1965 р. в усіх районах області перевірявся хід підготовки до 1965–1966 навчального року та створення вчителям належних житлово-побутових умов [11, арк. 86]. Керівництво Волинського обласного відділу народної освіти намагалося за можливості вжити всіх заходів, щоб учителям сільської місцевості були створені нормальні умови праці [12, арк. 87]. Зокрема, керівництво Волинського обласного відділу народної освіти надсилало службове клопотання Волинському обласному виконавчому комітету про виділення на 1966–1967 навчальний рік по області не менше ніж 150 фінських будиночків для вчителів сільської місцевості [16, арк. 122].

Для сільських учителів було встановлено низку комунальних пільг і переваг, а з 1964 р. їхня заробітна плата була зрівняна із заробітною платою вчителів міських шкіл. Окрім того, педагоги, що працювали в селах, мали право користуватися безкоштовним житлом (у разі надання), опаленням, освітленням, водопостачанням і водовідведенням [24, с. 18], першочергово забезпечувалися земельними ділянками, які були придатні для вирощування городніх культур [13, арк. 99]. Учителі частково забезпечувалися паливом у холодну пору року (дровами, вугіллям або торфобрикетами). Була визначена кількість твердого палива на одного вчителя – 2,5 т на рік [22]. У Ратнівському, Любомльському, Турійському та Рожищенському р-нах, якщо сім'ї сільських учителів утримували домашню худобу (зазвичай корів або кіз), то могли за бажання претендувати на безкоштовне користування сінокосом [11, арк. 86].

Цікавим був і річний розпорядок сільських учителів, який до певної міри відрізнявся від річного розпорядку міських учителів. У двадцятих–тридцятих числах травня в школах відбувались останні дзвоники – свято закінчення шкільного навчального року. Майже весь червень – це час, коли проходили шкільні екзамени та консультації до них. Також червень – це той місяць, коли в сільських учнів відбувалася так звана «практика» (діти відпрацьовували певну кількість днів на шкільній присадибній ділянці, де зазвичай виполювали бур'яни, вирощували городні куль-

тури). Подекуди шкільна «практика» полягала в допомозі місцевим колгоспам обробляти площі буряків [20], стинати колоски жита на пшеничних полях, збирати огірки на плантаціях тощо [22]. Роль учителя (здебільшого класного керівника) полягала в тому, щоб зібрати учнів, організувати й контролювати проходження «практики». Тому весь червень у більшості сільських учителів був зайнятий. У двадцятих числах червня у випускних класах відбувалися випускні бали, після чого вчителі йшли у відпустку, яка тривала в більшості шкіл приблизно до середини серпня [20; 21; 22].

Певні заходи у Волинській області в середині 60-х рр. XX ст. здійснювалися щодо організації дозвілля вчителів сільської місцевості, їх відпочинку й оздоровлення. Тільки за літо 1964 р. у санаторіях оздоровилися 299 учителів, у будинках відпочинку – 645, на території екскурсійних баз – 142, а також 57 педагогів виявили бажання отримати путівки в санаторії за власний рахунок. Так, у Любомльському р-ні впродовж 1964 р. було організовано 6 екскурсій за такими напрямками: Львів, Брест, Канів, Біловезька пуца, Ленінград. Усього в цих екскурсіях узяли участь 244 вчителі району [9, арк. 84].

Улітку 1965 р. в санаторіях, будинках відпочинку, на туристично-екскурсійних базах оздоровилося 1750 сільських учителів. Так, із 9 до 20 липня 1965 р. оздоровлювальний курс пройшли 130 учителів у будинку відпочинку на озері Світязь на базі піонерського табору «Супутник», 360 учителів із 1 до 14 липня 1965 р. відвідали екскурсії за туристичним маршрутом Луцьк–Брест–Рига–Ленінград–Москва–Київ–Луцьк [6, арк. 81]. Упродовж 1965 р. у санаторіях, будинках відпочинку, на туристичних базах було оздоровлено 64 вчителі Володимир-Волинського р-ну. За кошти районної профспілки вчителів улітку були організовані та здійснені туристичні поїздки в Київ, Канів, на Закарпаття та в Прибалтику, в яких узяли участь 150 учителів району [7, арк. 82].

Однак подекуди траплялись і такі випадки, коли окремі голови сільських рад депутатів трудящих і голови колгоспів порушували чинне законодавство щодо вчителів, грубо й нетактовно поводити себе з працівниками педагогічних спеціальностей. Так, наприклад, голова сільської ради депутатів трудящих с. Привітне Локачинського р-ну О. Завадський називав учителів «неробами, що даром отримують державні кошти», а також посилав учителів подивитися, чи в колгоспі вже отелилися корови. Були випадки, коли голови

сільських рад депутатів трудящих не виплачували вчителям відпускні кошти за канікулярний період (літні місяці), поки вчителі не виконують бур'ян на колгоспних бурякових полях. Відомо, що така практика існувала в с. Лемешів Горохівського р-ну, а в с. Гораймівка Маневицького р-ну було навіть визначено розмір площі лану буряків, яку мав обробити кожен учитель упродовж літа, – 0.05 га [4, арк. 25].

Зазвичай друга та третя декади серпня – це час, коли сільські вчителі, які займали посаду класного керівника, виходили з відпустки, повертались із відпочинку та спільно з технічними працівниками школи, учнями чи батьками учнів приступали до ремонту в класах і підготовки до нового навчального року [23, с. 3]. Із настанням осені 1 вересня (у День знань) розпочинався новий навчальний рік. Це одне з найбільших шкільних свят. У 1965 р. указом президії Верховної Ради СРСР було запроваджене найбільше професійне свято працівників освіти – День учителя, яке й донині відзначається в першу неділю жовтня [24, с. 19].

Станом на вересень 1964 р. в області діяло понад 900 різноманітних гуртків художньої самодіяльності, в яких брало участь близько 4000 педагогів. За кращу роботу Горохівському місцевому хору освітян, яким керував учитель Горохівської середньої школи Х. Грушковський, було присвоєне звання «Народного самодіяльного хору УРСР» [9, арк. 84; 20]. У с. Вільхівка Горохівського р-ну, де діяв аматорський хор «Хлібодар», вчителі місцевої школи брали активну участь у художній самодіяльності (Н. Кривенька, учитель російської мови й літератури; М. Ярема, учитель початкових класів), а також часто гастролювали в обласному й районних центрах Волині [20].

Належна увага приділялася відзначенню та нагородженню вчителів, які досягли високих педагогічних результатів. Так, за 1964 р. 144 сільські педагоги були нагороджені орденами й медалями, 18-ом присвоєне почесне звання «Заслужений учитель школи УРСР», 483 вчителі були нагороджені знаком «Відмінник народної освіти», а також велику кількість працівників освіти було нагороджено Почесними грамотами Міністерства освіти УРСР [10, арк. 85; 17, с. 40].

На той час багато сільських учителів брали участь у громадському житті району, області й республіки, працювали агітаторами тощо. 6488 учителів були членами всесоюзного товариства «Знання» [10, арк. 85]. Часто під час виборів вчителі входили до складу комісій сільських виборчих дільниць. Учителі були активними засі-

дателями так званого «товариського суду» – судового органу, що скликався й засідав при організаціях, підприємствах, установах, сільських радах. Цей орган, відповідно до радянського законодавства, мав право вирішувати внутрішньоорганізаційні справи між членами організації. Такі судові засідання інколи відбувались у волинських селах у радянську епоху й зазвичай розглядали дрібні адміністративні правопорушення (хуліганство, порушення морального обличчя громадянина), виносили догани й попередження недбалим працівникам колгоспу, радгоспу, установ, односельчанам-дебоширам тощо [22]. Оскільки вчителі були сільською інтелігенцією, досить освіченим прошарком села (більшість мали вищу й середню педагогічну освіту), то вони брали участь у політичному житті села. Вони часто обиралися депутатами сільських рад депутатів трудящих [20; 22].

Висновки. Отже, як стає зрозуміло з наукової публікації, радянська влада в середині 60-х рр. XX ст. намагалася за можливості забезпечити сільських учителів житлом. Для цього залучалися як державні кошти, так і кошти місцевих колгоспів, радгоспів, обласного та районних виконавчих комітетів тощо. Також тогочасні вчителі сільської місцевості отримували низку соціальних переваг (забезпечення безкоштовним твердим паливом, електроенергією, земельними ділянками, сінокосами, а в разі будівництва власного житла – ще й частково будівельними матеріалами). У літній (канікулярний) період учителям влаштовувались екскурсійні поїздки, оздоровлювальні курси в санаторіях і на базах відпочинку. Усе це проводилося задля того, щоб забезпечити сільські школи молодими спеціалістами та зменшити рівень плинності педагогічних кадрів у районах області. Однак на той час жодна із цих проблем не була вирішена.

Щодо побуту та дозвілля, то були свої особливості, які частково відрізняли тогочасного сільського вчителя від міського. Зокрема, сільські учні мали відпрацьовувати певну кількість днів так званої «практики» – праці в колгоспі (своєрідна відплата колгоспам за допомогу в матеріально-технічному забезпеченні сільських шкіл і вчителів), а з учнями працювали вчителі як організатори. Хоча це й створювало низку додаткових незручностей для сільських педагогів, але було однією з умов договору «шефства» між колгоспом і сільською школою. Окрім цього, тогочасні сільські вчителі ще й активно брали участь у хорах художньої самодіяльності, у політичному та громадському житті села.

Список літератури:

1. Артесюк Г., Дем'янюк О. Нариси історії освіти Ківерцівського району: монографія / за ред. Г. Артесюк. Луцьк: ПВД Твердиня, 2011. 172 с.
2. Ветрова М. Розвиток освіти на Волині у 50–60-х рр. XX століття Науковий вісник ВДУ імені Лесі Українки. 2005. № 6. С. 69–74.
3. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 672. Арк. 24.
4. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 672. Арк. 25.
5. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 80.
6. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 81.
7. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 82.
8. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 83.
9. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 84.
10. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 85.
11. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 86.
12. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 87.
13. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 767. Арк. 99.
14. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 768. Арк. 82.
15. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 768. Арк. 121.
16. Державний архів Волинської області. Ф. Р-59. Оп. 11. Спр. 768. Арк. 122.
17. Ілляшенко Я. Волинь за 25 років (Історико-економічний огляд області). Львів, 1964. 45 с.
18. Історія Волині з найдавніших часів до наших днів: монографія / за ред. О. Михайлюк, Р. Арцишевський, Н. Бурчак та інші. Львів: Вища школа, 1988. 235 с.
19. Недайборщ Т. Народному хору «Освіт'янка», що на Волині – 65. Земля Бердичівська. URL: <https://www.zb.zt.ua/народному-хору-освіт'янка-що-на-Волині> (дата звернення: 23.07.2018).
20. Свідчення Гришук Ангеліни Іванівни, 1949 р. н., прож. с. Вільхівка Горохівського р-ну Волинської обл., запис від 08.07.2018 р.
21. Свідчення Ковальчук Олесі Григорівни, 1942 р. н., прож. с. Жидичин Ківерцівського р-ну Волинської обл., запис від 21.02.2018 р.
22. Свідчення Троць Ніни Тимофіївни, 1935 р. н., прож. с. Буяни Луцького р-ну Волинської обл., запис від 05.07.2018 р.
23. Семенченко А. Зі шкільного життя. Ремонт закінчено. Зоря комунізму. 1968. 25 липня. С. 3.
24. Струбицький В. Ленінська турбота партії та уряду про вчителя. Радянська школа. 1979. № 10. С. 15–20.
25. Сымонович Ч. Советская деревня в 50–80-е годы (взаимосвязь экономического и политического развития). Вопросы истории. 1988. № 2. С. 11–25.
26. Яремчук Д., Баїк Л., Санівець В. та ін. Розвиток народної освіти в Західних областях України: монографія / за ред. Б. Тихоміна. Київ: Радянська школа, 1979. 192 с.

ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНЫЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ УСЛОВИЯ, БЫТ И ДОСУГ СЕЛЬСКИХ УЧИТЕЛЕЙ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ В СРЕДИНЕ 60-Х ГГ. XX в.

В статье предпринята попытка описать жилищно-коммунальные и социальные условия учителей сельской местности Волынской области в середине 60-х гг. XX в. Охарактеризована ситуация с обеспечением жильем и коммунальными услугами, предоставлением социальных льгот сельским педагогам. Автор, опираясь на архивные источники, региональную (волынскую), республиканскую и всесоюзную периодику, свидетельства тогдашних учителей, пытается объективно описать быт и досуг сельских учителей в то время.

Ключевые слова: сельский учитель, школа, деревня, жилище, быт, досуг, отдых, Волынская область.

HOUSING-COMMUNAL AND SOCIAL CONDITIONS, EVERYDAY LIFE AND LEISURE OF RURAL TEACHERS VOLYN REGION IN THE MID-60'S OF THE XX CENTURY

The article attempts to reflect the housing and communal and social conditions of rural teachers Volyn region in the mid-1960's. The situation regarding provision of housing and communal services, granting of social privileges to rural teachers is characterized. The author, based on archival sources, regional (Volyn), republican and all-Union periodicals, evidence teachers of that time, tries to objectively highlight the everyday life and leisure of rural teachers at that time.

Key words: rural teacher, school, dwelling, everyday life, leisure, rest, Volyn region.